

ლელა შათირიშვილი

**ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში დაცული
დაღუპულიანისეული სახარების ურამენტი**

ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოების (H) მუზეუმსა და ახალ ფონდში (Q) დასტურდება ორი ფრაგმენტი, რომლებიც შეიცავენ ნაწყვეტებს ლუკას სახარებიდან. პალეოგრაფიული ნიშნებით ორივე ფრაგმენტი კლასიკურ პერიოდს, კერძოდ, XII –XIII სს. უნდა განეკუთვნებოდეს; მათგან ერთი ნაწილი 3 ფურცელს შეიცავს, ხოლო მეორე — უფრო მეტს, 9 ფურცელს. ეტრატზე შესრულებული ეს ტექსტი ერთი კოდექსის ნაწილებს უნდა წარმოადგენდეს, თუმცა დღემდე ცენტრის ორ სხვადასხვა ერთეულად ორ სხვადასხვა კოლექციაშია დაცული.

ფრაგმენტებით ჩვენი დაინტერესება თავდაპირველად გამოიწვია კალისტრატე ცინცაძის 1934 წლით დათარიღებულმა ერთი წერილის პირმა, რომელსაც იგი აკ. შანიძეს უგზავნის (ხეც., კ. ცინცაძის არქ. N108). კათალიკოსი მკვლევარს სწერს ერთი სახარების ისტორიას, რომლის მსგავსი ალბათ სხვა ქართულ ხელნაწერსაც შეხვედრია. ხელნაწერი ყოფილა სვანეთის მთავრის, დადემქელიანის, წიგნსაცავის საკუთრება. წერილში ვკითხულობთ: “გიგზავნით... პერგამენტის სამ ფურცელს, რომელიც შეიცავს ლუკას სახარებიდან 14, 34, - 16, 29 თავს. ეს ფურცლები მომითანა ალექსი ეპისკოპოზმა (გერსამიამ) სვანეთიდან: რევოლუციის დასაწყისში ხალხი შესულიყო დადიშქელიანთა ეცერის სასახლეში და იქიდან, სხვათა შორის, გამოეტანა “ტყავის წიგნი”, რომელიც მამაკაცებს დედაკაცებისათვის დაეთმოთ. უკანასკნელი წიგნი გაენაწილებინათ ურთიერთშორის სამ-სამ ფურცლობით. როგორ მოიხმარეს დანარჩენებმა საკუთარი ნაწილები, არ ვიცი, მაგრამ ერთს თავისი მიუერთმევია ყოვლადსამღვდელო ალექსისათვის. მესამე ფურცელს ეტყობა, რომ პალიმპსესტია, პირველზე კი ვერაფერი შეამჩნიეს ჩემმა თვალებმა. თვით ტექსტი საინტერესოა: გადამწერს უღალატნია გიორგი მთაწმიდელის ანდერძისათვის... მას შეუცვლია ზოგიერთი სიტყვები და არა უჭეროდ... მაგრამ არის არასასურველი ცვლილებაც... ხელნაწერს თავის დროზე გადასცემთ მუზეუმს”.

უნდა აღინიშნოს, რომ 1934 წლისთვის ჯერ კიდევ არ იყო გამოცემული მეცნიერულად შესწავლილი და კრიტიკულად დადგენილი ტექსტი სახარებისა, არ იყო შესწავლილი ქართული ოთხთავის თარგმანის ისტორია, ამიტომ საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქმა, თავადაც მკვლევარმა და მეცნიერმა, კარგად უწყოდა, რა მნიშვნელობა ენიჭებოდა იმის გარკვევას, თუ რა ტექსტობრივი ურთიერთობაა თითოეულ ფრაგმენტსა და სრულ კოდექსს შორის.

აღნიშნულ ფრაგმენტს მივაკვლიეთ ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის Q (ახალ) ფონდში. როგორც აღწერილობაშია მითითებული (აღწერილობა, 1958, გვ. 223-223), ფურცლები 1942 წლამდე ინახებოდა ლიტერატურის ინსტიტუტის

ხელნაწერ კოლექციაში, შემდეგ გადაეცა მუზეუმის პალეოგრაფიის განყოფილებას, 1958 წელს კი გახდა ხელნაწერთა ინსტიტუტის კოლექციის ნაწილი. ფრაგმენტები XII-XIII სს.-ითაა დათარიღებული, ფურცლების ზომა 20X25 სმ.-ია. ეტრათი დალაქავებულია, 1-2 ფფ. არშიის ჩამოუჭრელად არის მოღწეული, მესამე კი ცალკეა. კ. ცინცაძე აღნიშნავდა, რომ ფ. 3 არის პალიმფსესტი, დანარჩენებზე კი ვერაფერი გაარჩია. 3 r-v საგულდაგულოდაა გადარეცხილი, თუმცა ქვედა ფენის დათარიღება მაინც შესაძლებელია. იგი X საუკუნეზე ადრეული არ უნდა იყოს. ამ მოსაზრების გამოთქმის საშუალებას იძლევა მე-3 ფურცლის გადანაკვეთზე გადაურეცხავად შერჩენილი მთავრულით შესრულებული გრაფემები, რომელთა მეშვეობით სიტყვების აღდგენა ან ამოცნობა ვერ ხერხდება.

კ. ცინცაძის ცნობამ ხელნაწერის სამ-სამ ფურცლობით დანაწილების შესახებ გაგვიჩინა აზრი, რომ ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის ფონდი გადაგვესინჯა მსგავსი ნაწილების მოძიების მიზნით. განსაკუთრებული ყურადღება მიიქცია დაცულმა 9 ფურცელმა, რომლებიც თავმოყრილია H 1445, ანუ საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოების კოლექციაში (აღწერილობა, 1948, 378). ლუკას სახარების ეს ფრაგმენტები 1919 წელსაა შესული საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოების მუზეუმში. ფურცლებს კიდევები ჩამოჭრილი აქვს, ამიტომ არ ემთხვევა Q-783-ის ზომებს. ეტრათი ჩაშავებული და დაზიანებულია, მაგრამ ტექსტის ამოკითხვა ხერხდება. 1-6 ფფ. ერთი ხელნაწერიდან უნდა იყოს, ხოლო 7-8-9 ფფ., მართალია, წარმოადგენენ ლუკას სახარებიდან ნაწყვეტებს, მაგრამ სხვა ხელნაწერიდან. 1-6 ფურცლიდან სამი პალიმფსესტია (დ. ჩიტუნაშვილი, 2017, გვ. 132-133). მესამე ფურცლის ქვედა ტექსტი ხანმეტია.

უპირველეს ყოვლისა, განვიხილოთ ის მსგავსებანი, რომელთა საფუძველზე Q-783-ისა და H-1445-ის საერთო წარმომავლობა უეჭველი ხდება. გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება ტექსტის ასოთა მონაზულობას. თვალის შევლელაც კი საკმარისია იმაში დასარწმუნებლად, რომ ორივე ფრაგმენტი ერთი გადამწერის შესრულებულია. ორივე ფრაგმენტში ყურადღებას იქცევს "და" კავშირის დაწერილობა, როდესაც დონი საზედაო ასოდ არის გამოყენებული. ეს ასო იმის მიხედვით, საკითხავს იწყებს თუ მუხლს, ხან ტექსტის მეღნიტაა შესრულებული, ხან – სინგურით, მაგრამ ორივე შემთხვევაში დონის მუცელს აქვს მსხლისებური, ოვალური, ფორმა, თუ დ-ონი ტექსტის მეღნიტაა წერია, მაშინ ა-ნი მის მუცელშია ჩასმული, თუ დონი სინგურით არის შესრულებული, ა-ნი მის გასწვრივ სტრიქონზე წერია ტექსტის მეღნიტა (სწორედ ამ გარემოებამ მიგვაქცვინა ყურადღება H-1445-ზე).

ლუკას სახარების კითხვისას კიდევ ერთხელ დავრწმუნდებით, რომ ეს ფურცლები ერთი ხელნაწერიდან მომდინარეობენ. H-1445 ფრაგმენტი შეიცავს ლუკას სახარების შემდეგ თავებს: 11, 39-12, 4; 12, 148-13, 31-32; 13, 32-14, 34; 16, 29-17, 21; 18, 10-18, 32. ამ თავებში გაბმული ტექსტი მოთავსებულია: 1rv, 2rv, 5rv, 6rv-ზე. გაბმული ტექსტის ბოლო სვეტი მთავრდება 14, 35 მუხლის მეორე სიტყვაზე: "არცა ქუეყანასა", ხოლო ამ ტექსტის გაგრძელებას, ანუ მომდევნო სიტყვებს: "არცა სკორესა"... უკვე ვხვდებით Q-783-ის 1r-ს საწყის სიტყვებად. ფრაგმენტის გაბმული ტექსტი წყდება 3 v-ზე, 16, 29-ზე სიტყვით

“წინაწარმეტყუელნი” და 16, 29-ის ტექსტი გრძელდება H-1445-ის 3r-ზე. გამოდის, რომ კ. ცინცადისეული ფრაგმენტი H-1445-ის შუა ნაწილს წარმოადგენს.

ინტერესს აღძრავს ამ ორი ფრაგმენტის თავისებურებათა გარკვევა. საყოველთაოდაა ცნობილი სახარების ქართული თარგმანის რამდენიმე რედაქცია, რომელთაგან ბოლო, გიორგი მთაწმიდელისეული თარგმანი, კანონიკურია. მთარგნელი დაბეჭდვით მოითხოვს, მისი თარგმანი დაიცვან გადამწერებმა, არც სხვათა თარგმანებში გარიონ და არც სიტყვები შეცვალონ, თუმცა, როგორც ჩანს, გადამწერები ამას ყოველთვის ვერ ასრულებდნენ. ეს ფრაგმენტებიც ამისი მაგალითია. სავარაუდოდ, კალიგრაფს ხელთ ჰქონია დედნად ისეთი პირი, რომელშიც უხვად უნდა ყოფილიყო ძველი წაკითხვები (აკ. შანიძე, 1945, გვ. 235; 252; 253). მაგ.:

ლუკა 11, 40: H-1445: **მანცა შინაგანი შექმნა**

ძველი: **მანცა შინაგანი შექმნა**

ახალი: მანვე შინგანი შექმნა.

ლუკა 15, 17: Q-783: **განიზრანა თავსა თქსსა**

ძველი: **განიზრანა თავსა თქსსა**

ახალი: მოეგო თავსა თქსსა.

ლუკა: 15, 23: Q-783: **მოიბთ ზუარაკი მსუქანე**

ძველი: **მოიბთ ზუარაკი მსუქანე**

ახალი: მოიბთ ზუარაკი ჭამებული.

ფრაგმენტებში ბევრი ცვლილებაა, ყველა განსხვავების ჩვენება ამ შემთხვევაში შორს წაგვიყვანდა, ამიტომ მხოლოდ ზემოთ მოყვანილი მაგალითებით დავეკმაყოფილდებით. არსებულ ცვლილებათა საფუძველზე უნდა ვიფიქროთ: მიუხედავად იმისა, რომ სახარება XII-XIII სს.-შია გადაწერილი, როცა გიორგი მთაწმიდელისეული რედაქცია იყო უპირატესი, არ გამოვრიცხავთ, რომ გადამწერმა ძველი ტექსტი გამოიყენა.

ტექსტს ძალიან საინტერესო ერთი ფურცელი აქვს. ეს არის ხანმეტი პალიმფსესტი, რომელიც H-1445 ფრაგმენტის მესამე ფურცელს წარმოადგენს. აღნიშნული პალიმფსესტი გამოიკვლია ს. სარჯველაძემ. ამ პალიმფსესტური ფრაგმენტის ქვედა ფენის ტექსტებს იცნობდა და განიხილავდა პავლე ინგოროყვა. ფურცლის ქვედა ფენა ნაწერია მეტად მსხვილი ასომთავრულით. იგი უნდა დათარიღდეს არა უგვიანეს VII საუკუნისა. ტექსტი წარმოადგენს იოანეს სახარების მე-20 თავის 19-25 მუხლების საკითხავს. საკითხავი იოანეს სახარებიდან დასტურდება ხანმეტ, ლატალის, კალის და სინის ლექციონარებში. საკითხავი აღვსების, ანუ აღდგომის დღესასწაულზე იკითხებოდა. ს. სარჯველაძის მიერ ამოკითხულ პალიმფსესტის ამ მონაკვეთში ხუთი ხანმეტი ზმნის ფორმა დასტურდება: ხიყო, ხიყვნეს, ხესმა, ხრქუა და შთახბერა. ხელნაწერის მეორედ გამოყენებისას ჩამოჭრილია მეორე სვეტის მარჯვენა ნაწილი, რომელშიც პირველ-მეორე სტრიქონებზე აღდგება კიდევ ერთი ხანმეტი ფორმა — ხუჩყენნა.

პირველი სვეტის დღეს არსებულ მე-8 სტრიქონზე მკვლევარი აღადგენს ზმნას — ხიყენეს (ს. სარჯველაძე, 2009, გვ. 215-228).

ამრიგად, დადგენილია სახარების არსებული ფრაგმენტები Q783 და H1445 საინტერესო სურათს ქმნიან თავიანთი წარმომავლობით. ერთი რამ უდავოა: ჩვენ მიერ განხილული ფრაგმენტებიდან ერთი მეორის ნაწილია, ავსებს H-1445-ს და წარმოდგენას უქმნის მკითხველს დადგენილის ბიბლიოთეკაში საუკუნის წინ დაცულ სახარებაზე, რომელიც სულიერი საზრდო უნდა ყოფილიყო თავისი მფლობელისა და მისი ოჯახის წევრებისათვის.

დამოწმებული ლიტერატურა

აღწერილობა, 1948 — ხელნაწერთა აღწერილობა, საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების ყოფ. მუზეუმის ხელნაწერების (Hკოლექცია), კ. კეკელიძის საერთო რედაქციით, ტ. III, თბ., 1948.

აღწერილობა, 1958 — ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, ტ. II, თბ., 1958.

ს. სარჯველაძე, 2009 — ს. სარჯველაძე, ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში დაცული ორი ხანმეტი პალიმფსესტური ფრაგმენტის შესახებ, ენათმეცნიერების საკითხები 1-2, 2009.

აკ. შანიძე, 1945 — აკ. შანიძე, ოთხთავის ორი ძველი რედაქცია სამი შატბერდული ხელნაწერის მიხედვით, თბ., 1945.

დ. ჩიტუნაშვილი, 2017 — დ. ჩიტუნაშვილი, ლ. ქაჯაია, ხ. გაფრინდაშვილი... ქართული პალიმფსესტი ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში, კატალოგები, ტექსტები, ალბომი, თბ., 2017.

ხეც ცინცაძის არქივი — ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, კალისტრატე ცინცაძის არქ. NI08.

LELA SHATIRISHVILI**FRAGMENTS OF THE GOSPEL FROM THE PRIVATE ARCHIVE OF
DADESHKELIANI KEPT IN THE NATIONAL CENTRE
OF MANUSCRIPTS**

The collection of the museum and a new fund (Q) of the former historical ethnographic society (H) of the Georgian national centre of manuscripts keep the two fragments on parchment from Gospel of Luke (10-12th centuries). The interest to them was aroused by the copy of the letter sent by Kalistrate Tsintsadze to Akaki Shanidze in 1943, concerning the Gospel taken apart into three papers each from the palace of Dadianis' in the 1910s.

Among the reconsidered fragments of the existing Gospels the attention was focused on Q-783, and the exploration for finding similar parts revealed 6 pages of the same Gospel, enclosed under H-1445. The fragments were identified on the basis of the paleographical and textological factors. Q-783 appears to be the central part of H-1445.

Parts of the paper fragments are palimpsests. The lower layer of the three belongs to the 10th century, and that of the fourth is a "khan-meti" („khan“-prevalled) text of the 7th century, including the scripture of the articles 19-25 of Chapter 20 of John.

The copy used as an original one is replete with old scripts. The fragments attract attention in codicological and textological respects.